

Konsumentens ansvar för mänskliga rättigheter och miljö
- Industrin med jätteräkor

Lisa Hansson

Mänskliga rättighetsstudier

Vårterminen 2012

Handledare: Linde Lindkvist

Abstract

The purpose of this essay is to show how every individual's consumption affects the environment and people all around the world. Our consumption has another price than the financial one we pay in the store. In my essay I analyze the different aspects of responsibility of states, companies and individuals. To get a theoretical perspective I used Magdalena Bexell's theories about the need to expand the responsibility of the state to other actors and Thomas Pogge's theory about the state as the main actor of responsibility for the protection of human rights. By using NGO reports I focused my essay on the industry of shrimp farming and on who needs to take responsibility, morally and legally, for the human rights violations due to shrimp farming. The consumption of shrimps leads to a destroyed environment and violated human rights. Who bear responsibility is complex but the responsibility of the individual is essential when it comes to eating shrimps. The best way to stop the negative impact that the industry has is to stop eating shrimps and that is every individual's responsibility. Companies have a hard time to take responsibility in the shrimp industry because they need to stop their business, which they of course will not do as long as it is profitable. States and organizations though have the responsibility to inform individuals about the situation and, if it's possible with the associated financial losses, stop the import of shrimps. After all, the easiest way to take responsibility is for every individual to say no to shrimps.

Innehållsförteckning

Abstract	2
Innehållsförteckning	3
Förkortningar	4
1. Inledning	5
Syfte och Frågeställning	5
Avgränsningar	5
Teori.....	6
Metod och Material	9
2. Industrin med jätteräkor	11
Egentliga priset på jätteräkor	11
Går det att odla jätteräkor på ett hållbart sätt?	16
Mangroveskogens betydelse för de mänskliga rättigheterna.....	16
Möjlighet eller tragedi?	20
3. Analys	21
Ansvar.....	21
4. Slutsats	28
Slutdiskussion.....	29
5. Referenser	31

Förkortningar

FN: Förenta Nationerna

ICHRP: International Council on Human Rights Policy

NGO: Non-Governmental Organization

SNF: Naturskyddsföreningen

UDHR: Universal Declaration of Human Rights

WWF: World Wildlife Foundation - Världsnaturfonden

1. Inledning

Förra julen fick jag boken ”Matens Pris” som handlar om matindustrins baksidor. Efter att ha läst den har mitt intresse för ämnet fortsatt och det var en kombination av boken och Naturskyddsföreningens (SNF) reklamfilm, som visar hur odling av jätteräkor förstör för människor och miljö, som fick mig att skriva denna uppsats. Reklamfilmens fokus låg på miljöförstöring vilket gjorde att jag ville undersöka hur odlingen påverkar människor.

Syfte och Frågeställning

Uppsatsens syfte är att påverka och att visa läsaren att beteendet hos oss i Sverige påverkar människor i andra delar av världen men även oss själva. Konsumtion har ett annat pris än siffrorna som står på prislappen och det tror jag att många vet men inte lika många som reflekterar eller reagerar över. Jag vill visa kopplingen mellan konsumtion, mänskliga rättigheter och miljö. I uppsatsen vill jag betona individens ansvar och få fram vikten av en medvetenhet hos individer. Vikten av att ta ansvar och se mänskliga rättigheter och miljö som två begrepp som hänger ihop. För att göra detta hämtar jag inspiration från den omdiskuterade industrin med jätteräkor.

För att uppfylla mitt syfte använder jag mig av följande frågeställningar:

- *Hur ser relationen mellan miljö, avsaknad av mänskliga rättigheter och konsumtion ut?*
- *Vad har vi som individer och konsumenter för ansvar gentemot andras mänskliga rättigheter?*

Avgränsningar

För att avgränsa min frågeställning till ett rimligt område att studera har jag valt att inrikta mig på konsumtionen av och industrin med jätteräkor. Thailand är den största exportören och Indonesien är det land med mest mangroveskog (som skövlas för att anlägga räkodlingar), därför har jag valt att till största del utgå från dessa två länder.¹

Odling av jätteräkor leder till flertalet människorättskränkningar och jag har valt

¹ EJF. Mangroves: *Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2006. s.6.

att inte ta upp alla dessa i sina specifika folkrättsliga dokument utan kommer endast utgå från ett antaget dokument, "FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna" (UDHR), för att visa på att även de mest grundläggande rättigheterna kränks.

Teori

För att undersöka konsumentens ansvar gentemot uppfyllandet av andras mänskliga rättigheter har jag tagit hjälp av Magdalena Bexells avhandling "*Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*". För att reda ut vilket ansvar som ligger på individen har jag utgått från hennes teorier kring staters, företags och individers ansvar. Teorin grundas i det ansvar som finns för mänskliga rättigheter och miljön och appliceras på det specifika fallet med odling av jätteräkor. Min förhoppning är att i uppsatsen kunna visa på individens ansvar för mänskliga rättigheter och visa vikten av att tänka globalt. För att bygga på den teori jag använder, utifrån Bexell, använder jag mig av Thomas Pogges teori om staters skyldigheter. Nedan redogör jag för de teorier jag kommer använda mig av.

Stater

Enligt Pogges teori beror det till största del på samhällets struktur, huruvida mänskliga rättigheter uppfylls.² Individen ses inte som skyldighetsbärare utan stater och olika institutioner har skyldigheter att respektera och upprätthålla mänskliga rättigheter.³ Även i folkrätten är staters ansvar centralt.⁴ Folkrätten sätter upp riktlinjer för de skyldigheter stater har för att försäkra att den nationella lagen och statens handlande upprätthåller den internationella standard som finns för mänskliga rättigheter.⁵ Enligt folkrätten har stater ansvar för den humanitära situationen inom det egna territoriet och staten ska alltid ingripa för att skydda de mänskliga rättigheterna oavsett vem förövaren är. Stater är skyldiga att se till så att andra aktörer inom territoriet respekterar de mänskliga rättigheterna⁶ och om staten inte

² Orend, Brian. *Human rights: concept and context*. Broadview Press. Peterborough. Ont. 2002. s.130.

³ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.132.

⁴ Bexell, Magdalena. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. Lunds universitet. Lund. 2005. s.84.

⁵ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.83-84.

⁶ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.85.

försöker förhindra de kränkningar som uppstår räknas de själv in som förövare.⁷ Systemet med mänskliga rättigheter är till största del baserat på staters ansvar.⁸

Bexell tar upp problemet med att huvudansvaret ligger på stater och det egna territoriet vilket gör att ansvarsutkrävandet blir svårare i en allt mer globaliserad värld. Den privata sfären blir större och som Bexell nämner så kan inte fokus på staters ansvar för mänskliga rättigheter vara statiskt utan utvidgas till andra aktörer.⁹

Företag

I Bexells avhandling beskriver hon två typer av ansvar hos företag. Det ansvar som finns hos företagets intressenter (det vill säga delägare, aktieägare, anställda, leverantörer, kunder med flera), då de är nödvändiga för att kunna upprätthålla och driva företaget framåt, och det ansvar som ligger hos själva företaget när deras verksamhet leder till kränkning.¹⁰ Aktörer så som företag och organisationer har fått större makt och då många arbetar internationellt kan inte allt ansvar ligga på stater utan aktörerna får ett större ansvar moraliskt, politiskt och juridiskt. Staters skyldighet att värna om mänskliga rättigheter leder till att företag hålls ansvariga vid kränkning vilket vidare leder till att företag ska ta sitt ansvar. Det har satts upp riktlinjer för företag¹¹ men då dessa är frivilliga att följa och icke omfattande ställer de inte mycket krav på företagen.¹² På flertalet FN möten har det kommit fram att företag måste bidra till social utveckling.¹³ Internationella dokument, bland annat "*Global Compact*" betonar företagens ansvar att främja och respektera skyddandet av de mänskliga rättigheterna.¹⁴

Bexell poängterar företagens möjlighet till större ansvar då de kan ha kontakt med både offren för människorättskränkningar och makthavare som utför kränkning.¹⁵ Hon tar upp fyra situationer då företag kan hållas som medansvariga som nämns i "*International Council on Human Rights Policy*" (ICHRP) rapport.

⁷ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.84.

⁸ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.86.

⁹ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.88-89.

¹⁰ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.94.

¹¹ För att läsa riktlinjer hänvisas till OECDs "*Guidelines for Multinational Enterprises*" & ILOs "*Tripartite Declaration of Principles Countering Multinational Enterprises and Social Policy*".

¹² Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.88.

¹³ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.91.

¹⁴ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.93.

¹⁵ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.93.

“...(1) when a company actively assists in human rights abuses committed by others,
(2) when a company is in formal partnerships, such as joint ventures, in which a government commits abuses when carrying out its part of the agreement,
(3) when a company benefits from opportunities created by others’ human rights violations, such as government suppression of trade union activity, and
(4) when a company is silent although it is aware of grave human rights violations.”¹⁶

Då företag ofta är i en maktposition eftersom samhällen är beroende av arbetstillfällen som genereras krävs också att företagen tar ansvar. Ett företag som är delaktiga i eller blundar för människorättskränkningar är ansvarigt både moraliskt och juridiskt.¹⁷

Individen

Bexell tar även upp vikten av individens ansvar för mänskliga rättigheter, utöver stater och företags ansvar. Hon tar upp tre kriterier som nämns i ICHRP om individens skyldigheter:

“In international human rights standards, we find three kinds of duties on individuals:

- *duties on individuals vested with State authority to respect, promote and protect human rights;*
- *duties on individuals to exercise their rights responsibly; and*
- *more general duties individuals have towards others and their community.”*¹⁸

Den tredje skyldigheten, som nämns ovan, gentemot andra individer och deras samhälle är mest relevant för denna uppsats. Dessa skyldigheter och det ansvar som finns gentemot andra individer är ett moraliskt ansvar. Enligt Pogge är det inte individen som har största förmågan att påverka huruvida mänskliga rättigheter uppnås.¹⁹ Pogge påpekar att individer inte kan kränka någon annan individs mänskliga rättigheter och hävdar då att människor inte har någon skyldigheter gentemot andra människors uppfyllande av de mänskliga rättigheterna. Individer har enligt Pogge skyldigheter gentemot varandra och kan kränka andra individer men inte deras mänskliga rättigheter. Däremot då en individs handlingar har effekt på en annan individ

¹⁶ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.93.

¹⁷ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.93.

¹⁸ International Council on Human Rights Policy. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. Versoix, Switzerland. 1999. s.15

¹⁹ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.130.

kan det vara befogat att individen har skyldigheter gentemot denne individs uppfyllande av de mänskliga rättigheterna.²⁰ Individens ansvar är moraliskt utifrån UDHR artikel 1, där alla människors handlande gentemot varandra ska vara av välvilja.²¹ Lika så är det Pogge nämner om att individen har ansvar för sina handlingar, ett moraliskt ansvar och inte ett juridiskt ansvar inför lagen.

Bexell ställer sig kritiskt gentemot Pogges position om att stater har exklusivt ansvar för de mänskliga rättigheterna. Då världen blir mer globaliserad och privata aktörer blir mäktigare behöver ansvaret enligt Bexell utvidgas.

Metod och Material

För att veta mitt fokus och samla material till min uppsats började jag med att läsa in mig på situationen som råder inom industrin med jätteräkor. Största delen av det material som jag hittade och använde som grund kommer från den ickestatliga organisationen (NGO) ”*Environmental Justice Foundation*”. Utifrån materialet insåg jag vikten av mangroveskogen som skövlas för att kunna anlägga räkodlingar. Därefter läste jag om skogens betydelse och dess förmåga att skydda kustsamhällen från vågor och vind. För att avgränsa mig lade jag mycket fokus på mangroveskogens betydelse och automatiskt blev inriktningen av min uppsats Thailand och Indonesien genom deras stora delaktighet i industrin med jätteräkor och skövlingen av mangrove. Genom att sätta mig in i ämnet komplexitet kunde jag utveckla en frågeställning som kretsar kring relationen mellan konsumentmedvetenhet, miljö och mänskliga rättigheter. För att komma vidare med mitt nyfunna material inriktade jag mig på vetenskapliga artiklar, studier och avhandlingar för att ta reda på hur miljö och mänskliga rättigheter samspekar och vem som har ansvar.

De mänskliga rättigheterna som kränks på grund av odling av jätteräkor har jag tittat på utifrån UDHR. Då väldigt många rättigheter kränks ville jag, istället för att gå in på varje enskild rättighet, visa att till och med de grundläggande rättigheter som det enats om 1948 kränks. Utöver UDHR har jag tittat på två utkast av konventioner som inte antagits och tittat på deras innehåll och återspeglning av ansvar, ”*Principles On Human Rights And The*

²⁰ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.130.

²¹ Universal Declaration of Human Rights. UN Doc. A/RES/217 (III) 10 December 1948. Artikel 1.

Environment” och *”Universal Declaration of Human Responsibilities”*.²²

För att försöka reda ut frågan kring ansvar och för att hitta en teori att utgå från tog jag hjälp av Bexells avhandling *”Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection”*. För att utveckla teorin tog jag även hjälp av avsnittet *”Who bears which duties?”* i Brian Orands bok *”Human Rights: Concept and Context”*. I avsnittet tog jag hjälp av Thomas Pogges teori kring staters ansvar. Jag använde mig, precis som Bexell, även av ICHRP:s rapport *”Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary”*, för att få en inblick i problemet med globalt etiskt ansvar för de mänskliga rättigheterna.²³

I min uppsats har jag använt mig av många sammanställda rapporter, avhandlingar och artiklar där förstahandskällorna varit svåra att få tag på. Därför har jag utgått från det sekundärmaterial som jag hittat och det material jag åstadkommit ska läsas med detta i åtanke. Då fallet med jätteräkor är väldigt komplext med många inblandade aktörer, många kränkningar och stor miljöpåverkan, har jag valt att låta empirin ta en omfattande del av min uppsats. Uppsatsen kan uppfattas som en aningen spretig men det är för att kunna visa fallets komplexitet. Jag anser att det är viktigt för att kunna visa på orsakssambanden och för att kunna reflektera över frågan om ansvar.

²² Principles On Human Rights And The Environment. 1994. <http://www1.umn.edu/humanrts/instatee/1994-dec.htm> (Hämtad 12-05-21) & Inter Action Council. A Universal Declaration on Human Responsibilities. 1997. <http://interactioncouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities> (Hämtad 12-05-21)

²³ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999.

2. Industrin med jätteräkor

Att äta jätteräkor är inte dyrt i Sverige. På centralstationen i Lund går det att köpa lunch för 55 kronor med tre friterade jätteräkor plus en annan valfri rätt och ris eller nudlar. Maten är minst sagt billig men hur ser situationen ut innan maten hamnar på konsumenternas tallrikar?

Egentliga priset på jätteräkor

Räkindustrin har framställts som en del i ”Blue revolution” som var tänkt att ge mer mat åt de som behöver genom att undvika räktrålning som resulterar i stora mängder förlorad matfisk och överfiske av haven.²⁴ Industrin har stor potential till ekonomiska fördelar och har framställts som en väg ut ur fattigdom för många u-länder genom att skapa jobb och ökad inkomst.²⁵ Småskaliga bönder har uppmuntrats till att göra om sina jordbruk till havsodlingar. Dessa bönder har inte haft tillräcklig kunskap om hur de ska bedriva en hållbar odling vilket ofta resulterar i stora ekonomiska förluster på grund av dålig skörd. I ett försök att upprätthålla odlingen hamnar många odlare i skuldfällor genom att ta informella lån med räntor upp till 20 % per månad. Detta gör att många odlare hamnar i skuldfällor och klyftorna i samhället mellan de rika och fattiga ökar.²⁶ Räkodling skulle kunna vara en bra inkomst och matresurs för lokalbefolkningen om odlingarna sköttes rätt och producerades för lokalt bruk.²⁷ Fallet är till största del tvärtom då den växande industrin drivs på av den ökade konsumtionen av jätteräkor i Europa, Nordamerika och Japan.²⁸

Räkindustrin använder sig av ett fåtal utomstående, välbetalda experter och några arbetare ur lokalbefolkningen med mycket låg lön. Lokalbefolkningen är de som påverkas negativt av industrin medan de som får ta del av de ekonomiska vinsterna är utomstående investerare.²⁹ Industrin skapar jobb till några få men i övrigt ökar arbetslösheten i områden där räkodlingar anläggs. En räkodling behöver ungefär en tiondel av den arbetskraft som

²⁴ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2004. s.5, 44.

²⁵ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2003. s.19-20.

²⁶ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.20.

²⁷ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.4.

²⁸ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.6.

²⁹ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.19.

används på risfält.³⁰

Föroreningar

Jordbruk som befolkningen tidigare kunnat livnära sig på fungerar inte längre på grund av den höga salthalten och de kemiska föroreningarna som blir i marken.³¹ Kemikalier används för att förbättra skörden och många av de ämnen som används är giftiga för vattenlevande organismer och för människor. De ämnen som används för att reglera vattnets pH-värde medför stor risk för irritation i ögon, huden och luftvägar hos arbetarna som vistas i vattnet.³² Överanvändningen av antibiotika leder till resistenta bakterier hos jätteräkor vilket till slut gör att sjukdomar inte går att bota. Den ständiga dräneringen av dammarna gör att antibiotika sprids i området och kan skada växter, djur och människor.³³ All förorening gör att omgivningen blir förstörd för annan odling och befolkningen tvingas istället importera grödor. Även boskap får ont om mat vilket gör att det inte heller är lönsamt att föda upp dessa vilket gör att matbristen blir ännu värre. De alternativ som till slut finns kvar är att sälja sin mark eller starta räkodling.³⁴ I många områden där räkodlingar anläggs har marken ägts av lokalbefolkningen i generationer. Det finns inga officiella papper på äganderätt så det är lätt för företag att komma åt marken utan att behöva betala ut kompensation. Många människor har blivit tvångsförflyttade av stater eller entreprenörer från sin mark.³⁵

Räkodlingarnas intensitet påverkar hur stor påverkan blir på omgivningen. Vid de mest intensiva odlingarna finns inte något av den ursprungliga vegetationen kvar och odlingen använder små dammar som innehåller ett stort antal jätteräkor. För att kunna upprätthålla levnadsförhållandena för jätteräkan måste odlingarna ständigt pumpa in nytt vatten och forsla ut det förorenade vattnet.³⁶ Dessutom matas jätteräkorna med stora mängder foder, bekämpningsmedel, antibiotika och andra kemikalier för att maximera skörden.³⁷ Fördelen med intensiv odling är att relativt små ytor används till odlingarna men avfallet blir större

³⁰ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.19.

³¹ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.11.

³² EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.38.

³³ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.36.

³⁴ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.11.

³⁵ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.12.

³⁶ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.7.

³⁷ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.32.

vilket påverkar omgivningen. De större odlingarna som är mindre intensiva kräver större yta vilket leder till mer skövling av skog. Dock blir odlingen mer naturlig och närliggande natur förstörs inte på samma sätt som vid intensiv odling. Oavsett intensitet klarar inte odlingarna av att vara lönsamma så många år och de mindre intensiva odlingarna går över till mer och mer intensiva för att upprätthålla lönsamhet vilket leder till större påverkan på naturen.³⁸ Slutligen, efter 5-10 år, överges odlingarna då de drabbats av ekonomisk förlust. Räkodlarna har inte tillräcklig kunskap för att bedriva en hållbar industri så marken lämnas kvar förorenad av saltvatten och kemiskt avfall.³⁹ De stora bassängerna av stillastående vatten blir istället en uppfödningplats för myggor vilket är förödande i malariadrabbade områden.⁴⁰

För att lösa problemet med sjukdomsutbrott på odlingarna har en del odlare flyttat till inlandet och använder sig av ett slutet vattensystem så att smittspridning mellan odlingar ska undvikas. Detta resulterade i förstöring av närliggande jordbruk på grund av förhöjd salthalt i marken.⁴¹ De risåkrar och plantage som blivit förorenade är näst intill omöjliga att återställa⁴² vilket gör alla tidigare försörjningssätt svåra att bedriva.⁴³

Den förorenade marken som räkodlingarna bidrar till gör att vattnet i områdena blir farligt att dricka. Kvinnor som ofta har hand om att hämta vatten får gå långa sträckor för att hämta vatten tillsammans med sina barn. Barnen missar sin skolgång och kvinnor och barn blir lätta offer för våld och utnyttjande längs vägen. Den nedhuggna skogen och utebliven avföring från boskap gör att bristen på bränsle ökar. Dricksvattnet kokas inte vilket leder till att vattenburna sjukdomar sprids och dödsfall blir vanligare.⁴⁴

Arbetsförhållanden

På odlingarna är arbetsförhållandena dåliga. Kvinnor och barn är extra utsatta för sexuella trakasserier, våld, långa arbetstider och dålig lön.⁴⁵ Barnarbete är vanligt i räkindustrin och i många länder måste barn hjälpa sina familjer att hitta mat eller tjäna pengar på bekostnad av

³⁸ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.7-8.

³⁹ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.10-11.

⁴⁰ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.10.

⁴¹ Barbier, Edward B. & Sathirathai, Suthawan (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*, Edward Elgar. Cheltenham. 2004. s.46.

⁴² Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.49.

⁴³ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.11.

⁴⁴ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.10.

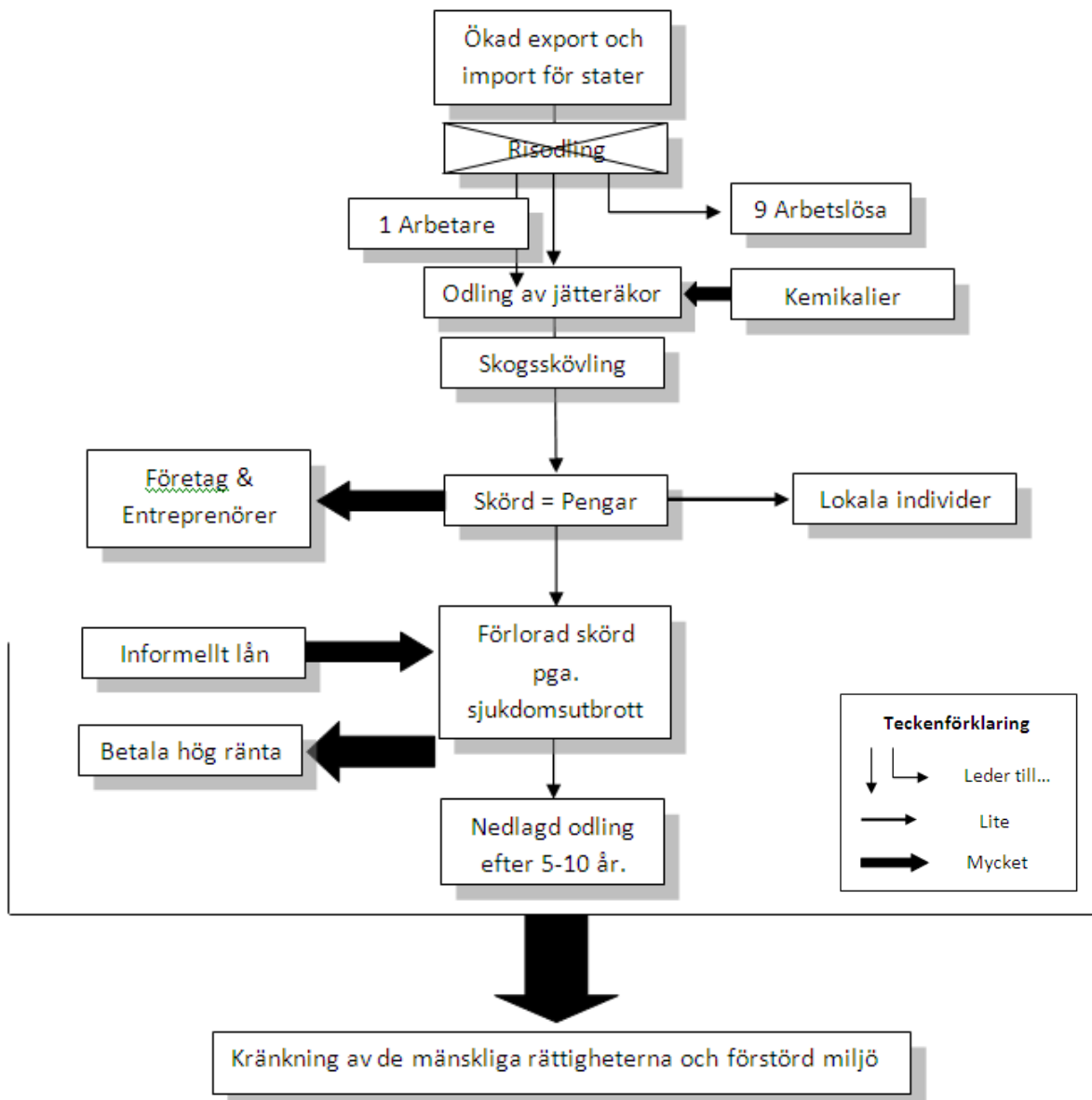
⁴⁵ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.22.

sin skolgång. Många hamnar på räkodlingar där de jobbar med att samla in räkyngel i havet eller jobba på själva odlingen. Barnen jobbar långa dagar i och omkring det smutsiga vattnet. I en del länder finns även risken att bli attackerad av hajar, krokodiler och tigrar.⁴⁶ För att fånga yngel till odlingarna används ett finmaskigt nät där ynglen fångas upp tillsammans med stora mängder andra vattenlevande organismer som går till spillo. Att odla jätteräkor kräver dubbelt så mycket protein som själva jätteräkan i slutändan ger då industrin föder sina jätteräkor med viltfångad fisk. Lokalbefolkningen får mindre fisk och då största delen av produktionen exporteras finns stor risk för matbrist, fattigdom och att människor blir tvungna att flytta.⁴⁷

⁴⁶ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.23.

⁴⁷ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.6, 8.

Figur 1. Ökad konsumtion och efterfrågan av jätteräkor leder till...

Förtydligande av figur 1: Den **ökande konsumtionen** av jätteräkor leder **ökad export och import**. **Risodlare** satsar på **räkodling** då de tros ha större ekonomiska fördelar. **9 av 10 arbetare** från risodlingen blir då arbetslösa. För att få bästa området att odla jätteräkor på **huggs den viktiga mangroveskogen ner**. När odlingen kommit igång pumpas den full med **kemikalier**. När väl jätteräkorna skördas går största delen av **inkomsten till företag och entreprenörer, inte till lokalbefolkningen**. På grund av dålig kunskap om att odla jätteräkor är **sjukdomsutbrott** vanligt på odlingen vilket resulterar i förlorad skörd. Vidare krävs **dyra lån** med **hög ränta** för att kunna fortsätta med odlingen. Efter **5-10 år läggs odlingen ner** då marken är så förstörd. **Området lämnas med förstörd miljö och människorättskränkningar**.

Går det att odla jätteräkor på ett hållbart sätt?

Ensidig odling påverkar både produktionen och naturen negativt. För att få bukt med detta kan odlarna istället använda sig av en kombinerad odling med slutet system. Detta gynnar småskaliga odlingar och ger en mer hållbar produktion. Den här typen av odlingar kombinerar till exempel jätteräkor med fisk i symbios med mangroveskogen för att på ett naturligt sätt kunna ta hand om föroreningarna som blir. Detta leder till mindre risk för sjukdomsutbrott, ett mer hållbart system för natur och människor och mindre skövling av mangrove.⁴⁸ Tyvärr är den här typen av odling dyrare att anlägga och har högre drivkostnad. I dagsläget är det inte finansiellt hållbart för de flesta odlare att använda sig av ett sådant system.⁴⁹

Mangroveskogens betydelse för de mänskliga rättigheterna

Mangrove är ett samlingsnamn för salttoleranta plantor och träd⁵⁰ som har ett unikt levnadsförhållande då de lever i bräckt vatten mellan hav och land.⁵¹ Skogen växer vid tropiska kuster och flodmynningar i den låga delen av tidvattenområdet.⁵² Anledningen till att jag väljer att lägga vikt på att skriva om mangroveskogens är på grund av dess stora betydelse för lokalbefolkningen. Skogen ger många vinster direkt, indirekt, långsiktigt och kortsiktigt.⁵³ Tack vare skogen kan lokalbefolkningen hämta bränsle, byggmaterial, mat, foder till boskap och tillverka traditionell medicin.⁵⁴ Mangroveskogen är livsviktig för många fiskarter och bidrar till ett stort fiskbestånd i områdena som lokalbefolkningen livnär sig på.⁵⁵

Mangroveskogens rötter har en förmåga att ta hand om förorenat avfall vilket hjälper till att upprätthålla en god vattenkvalitet.⁵⁶ Områden med mangroveskog har

⁴⁸ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.30.

⁴⁹ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.41.

⁵⁰ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.4.

⁵¹ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.37.

⁵² EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.4.

⁵³ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.30-31.

⁵⁴ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.5.

⁵⁵ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.28.

⁵⁶ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.5.

traditionellt använts till räkodling⁵⁷ då mangroveträskens bräckta stillastående vatten gör dem till en utmärkt plats för räkodling.⁵⁸ Den senaste tidens kommersialisering har lett till stor påverkan på skogen och omgivningen.⁵⁹ Områdena är som en länk mellan det marina och det landslevande ekosystemen⁶⁰ och innehåller ett rikt djur och växtliv som är av stort värde för befolkningen i områdena.⁶¹ Uppskattningsvis har hälften av världens mangroveskog avvecklats och 35 % har avvecklats sedan 1980 talet då räkindustrin drog igång.⁶² Asiens utvecklingsländer står för mer än 80 % av tillverkningen, 40 % av mangroveskogen finns i Asien och det är också där skövlingen av skogen har varit som störst de senaste årtiondena. Skövlingen har i huvudsak berott på havsodlingar, så som odling av jätteräkor, och turism.⁶³

När skogen skövlas försvinner också möjligheten för samhället att vara självförsörjande och nödvändigheter för en dräglig vardag försvinner. Utöver påverkan på lokalbefolkningen så bidrar skövlingen av mangroveskogen till påskyndning av klimatförändringen. Skogen bidrar till att förhindra klimatförändringen genom att den ständigt förbrukar koldioxid och ger ifrån sig syre⁶⁴ men skogen ger även ett naturligt skydd mot flertalet naturkatastrofer och förhindrar erosionen av kustlinjen.⁶⁵ I takt med att skogen försvinner och klimatförändringen sker kommer även antalet naturkatastrofer öka.⁶⁶

Skydd mot Naturkatastrofer

Som nämnts ovan har mangroveskogen en funktion som vind och vågskydd för samhällen belägrade vid kusten⁶⁷ och skövlingen av mangroveskog gör kustsamhällen blottade för

⁵⁷ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.11.

⁵⁸ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.52.

⁵⁹ EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.11.

⁶⁰ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.27.

⁶¹ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s. 4.

⁶² EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.11.

⁶³ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.6.

⁶⁴ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.5.

⁶⁵ Barbier & Sathirathai (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. 2004. s.30-31.

⁶⁶ Världsnaturfonden WWF. <http://www.wwf.se/vrt-arbete/klimat/konsekvenser/1124276-konsekvenser-klimat> (Hämtad 12-05-04)

⁶⁷ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.4.

naturkatastrofer.⁶⁸ Vid stora vågor som slår mot kusten dämpas deras kraft tack vare kustens landhöjning och friktionen från mark och vegetation.⁶⁹ Desto mer utbredd skog och ju högre och tjockare träd desto mer dämpas vågorna. Vid extrema förhållande likt tsunamin 2004 kan skogen ge falsk säkerhet.⁷⁰ Starka vågor kan jämna skogen med marken och dra med sig träden in mot land och skada människor och byggnader. I de områden i Indonesien som låg närmast tsunamins epicentrum hade varken bebyggelse eller växtlighet kunnat stå emot de krafter som vågen hade. I bästa fall tog skogen den värsta smällen från vågen men i vissa fall revs skogen upp och skadade omgivningen. Däremot hade växtlighet längs kusten stor betydelse för de drabbade områden som låg längre bort från epicentrum.⁷¹ Mangroveskogen blockerar inte bara vågor utan gör även så att människor inte följer med ut i havet när vågen drar sig tillbaka. Detta var en av de omfattande dödsorsakerna 2004.⁷²

Indonesien var det land med flest dödsfall vid tsunamin 2004.⁷³ Havsjordbävningen hade sitt epicentrum 150km från Aceh provinsen.⁷⁴ Området drabbades hårdast av den efterföljande tsunamin och i provinsen hade stora områden av mangrove skövlat för att anlägga räkodlingar. Provinsens huvudstad Banda Aceh var nästan helt tömd på mangrove och vågen sköljde in i staden med full kraft. Där skogen en gång stod fanns vid tidpunkten för tsunamin istället havsodlingar.⁷⁵ Områden en bit därifrån med omfattande mangroveskog hade klarat sig mycket bättre men det fanns också områden där skogen jämnades med marken.⁷⁶ Befolkningen längs kusten har blivit beroende av odlingarna för sin inkomst⁷⁷ och tsunamin gjorde att stora delar av räkodlingarna i Aceh provinsen förstördes

⁶⁸ EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. 2003. s.9.

⁶⁹ William, Clark C. Ed. *Influence of coastal vegetation on the 2004 tsunami wave impact in west Aceh*. PNAS. Vol. 108. No. 46. 2011. s. 18612.

⁷⁰ William. *Influence of coastal vegetation on the 2004 tsunami wave impact in west Aceh*. 2011. s. 18612.

⁷¹ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.26.

⁷² EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.7.

⁷³ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.12.

⁷⁴ William. *Influence of coastal vegetation on the 2004 tsunami wave impact in west Aceh*. 2011. s. 18612.

⁷⁵ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.14.

⁷⁶ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.12.

⁷⁷ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.14.

och inkomsterna uteblev.⁷⁸

Vid stora naturkatastrofer skadas mangroveskogen hårt men vid sådana händelser klarar skogen ofta av att reparerar sig själv.⁷⁹ Uppskattningsvis tar det 15-30 år för skogen att återuppbygga sig själv efter en stor katastrof som den 2004.⁸⁰ Den skada som utförs av människor är betydligt mer omfattande och är mycket svårare för skogen att återhämta sig från.⁸¹ Efter tsunamin gjorde flera länder upp planer för att skydda och återuppbygga mangroveskogarna. I Indonesien gjordes en plan upp om återplantering de kommande 5 åren. Tyvärr är återplantering av mangrove en svår uppgift och måste planeras väl. Mangroveskogar är uppbyggda av olika typer av växter i olika områden. Planteras fel växter i fel sorts miljö dör växterna snabbt och kan förstöra ekosystemet där de planterats. Odlad mangroveskog är dessutom inte lika stabil som en skog som fått utveckla sig själv men i områden där skogen inte kan reparera sig själv är plantering helt nödvändig. I Indonesien har ett projekt startats för att få den planterade skogen att överleva. Befolkningen i området får låna små summor pengar utan ränta om de planterar ett träd. Ser de sen till så att trädet överlever 5 år slipper de betala tillbaka pengarna. På så sätt värnar byborna om skogen och ser till att den överlever.⁸² Tyvärr verkar det som att det istället för att återplanteras skog nu istället byggs fler räkodlingar.⁸³

⁷⁸ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.19.

⁷⁹ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.3.

⁸⁰ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.23.

⁸¹ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.3.

⁸² EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.23-25.

⁸³ EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. 2006. s.14.

Möjlighet eller tragedi?

Den uppfattning jag fått om industrin med jätteräkor är att det inte finns något positivt med odling för export. Förhoppningen som finns om att odlingen skulle vara bra är att den ger jobb och inkomst till lokalbefolkningen men precis som jag nämnt ovan är fallet inte så. Att industrin skulle ge mat till de som behöver det är också en falsk förhoppning då största delen exporteras till länder där jätteräkorna kan säljas för ett bra pris.⁸⁴

Då odlarna tyvärr blivit helt beroende av industrin skulle de drabbas av direkt fattigdom och stora skulder om industrin lades ner. Att sluta odla jätteräkor är mycket bättre på sikt men har direkt påverkan på arbetarnas inkomst. Dessutom har marken runt omkring förstörts så de tidigare möjligheterna till odling inte längre är ett alternativ. Detta gör att en bojkott av jätteräkor kommer leda till att lokalbefolkningen får det ännu svårare att leva. Jämförs det med mer skövling av skog, förstörd åkermark, övergödning, föroreningar, klimatförändring och människorättskränkningar finns det bara ett svar på frågan om att bojkotta jätteräkor.

Skadorna som blir efter odlingarna är inte bara lokalt utan även globalt. Allas omgivande miljö blir sämre. Maten vi äter är full med föroreningar och antibiotika och mangroveskogen har mist sin skyddande verkan mot tsunamis vilket resulterat i att människor mist sin rätt till liv, både lokalbefolkning och turister, vid tsunamin 2004.

Att inse miljöns betydelse för de mänskliga rättigheterna är nödvändigt för att komma framåt i frågan om rättigheter. 1994 kom ett utkast av ”Human Rights and the Environment” som inte antogs men som poängterar vikten av rätten till en fungerande miljö.⁸⁵ I deklARATIONEN tas många av de kränkningar upp som blir på grund av industrin med jätteräkor och den direkta kopplingen till miljön. Citatet nedan visar deklARATIONENS fokus på den livsviktiga kopplingen som behöver göras mellan mänskliga rättigheter och miljö.

“Human rights, an ecologically sound environment, sustainable development and peace are interdependent and indivisible.”⁸⁶

⁸⁴ E.J.F. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. 2004. s.44.

⁸⁵ Principles On Human Rights And The Environment. 1994. <http://www1.umn.edu/humanrts/instatee/1994-dec.htm> (Hämtad 12-05-21)

⁸⁶ Principles On Human Rights And The Environment. 1994. <http://www1.umn.edu/humanrts/instatee/1994-dec.htm> (Hämtad 12-05-21) Part 1.1.

3. Analys

Ansvar

Att företag eller stater inte är kapabla att känna moraliskt ansvar likt en individ, gör dem inte mindre skyldiga till ett moraliskt ansvar och en moralisk skyldighet att inte skada människor och miljö.⁸⁷ Det faktiska ansvaret kan inte bara tas utav stater där odlingarna finns eller företagen som förmedlar varorna. De stater som importerar jätteräkor och individerna som konsumerar dem har också ett ansvar, både moralsikt och i praktiken.

Stater

Staters ansvar är centralt i folkrätten och är därigenom ansvarig för den humanitära situationen inom statens territorium. Genom NGOs växande inflytande och påtryckningar har stater gjorts mer transparenta och tvingats att ta mer ansvar.⁸⁸ Stater ska skydda de mänskliga rättigheterna och om det inte görs hålls de skyldiga till kränkning trots att kränkningen inte direkt utförts av statens organ.⁸⁹ Utifrån detta kan stater betraktas ha större ansvar än företag men även ansvar för företag, ickestatliga organisationers och individers handlingar. Stater är skyldiga att se till så att aktörer inom territoriet respekterar de mänskliga rättigheterna. Dock ska inte förövarens ansvar övergå på stater bara för att de har skyldighet att ingripa.⁹⁰

Staters primära ansvar är för det egna territoriet samt att rättigheter och skyldigheter appliceras primärt inom den egna kulturen eller medlemskapet.⁹¹ Hade Sverige tagit ansvar för de människorättskränkningar och den miljöförstöring som sker vid odling av jätteräkor, utanför sitt territorium, hade antagligen mindre mangroveskog skövats. Om folkrätten och Pogges teori skulle följas i praktiken skulle varje enskild stat var tvungen att ta ansvar för de kränkningar som sker inom dess territorium. Följs detta skulle till exempel den thailändska staten ta ansvar för de kränkningar som uppstår i och med odlingen av jätteräkor. Då samhällets strukturer är viktiga för uppfyllandet av mänskliga rättigheter kan länderna som

⁸⁷ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.71-72.

⁸⁸ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.77-78.

⁸⁹ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.84.

⁹⁰ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.85.

⁹¹ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.70-71.

producerar jätteräkor ha sämre förutsättningar att skydda rättigheter.⁹² Jätteräkor är en exportvara och borde inte då de stater som konsumerar jätteräkorna ha skyldighet att ta ansvar även i Thailand, eller är det statens eget ansvar eftersom det är en exportvara som genererar pengar åt den thailändska staten? Ett enkelt sätt för Sverige att ta ansvar i den här typen av situationer är att inte tillåta import av varor som så grovt kränker de mänskliga rättigheterna och förstör miljön. Det juridiska ansvar som finns för att upprätthålla mänskliga rättigheter i folkrätten behöver appliceras både direkt på stater vars territorium odlingen sker på och indirekt på de stater som varorna exporteras till. Att som stat främja rättvisemärkta och miljömärkta varor vore ett steg i rätt riktning för att ta sitt globala ansvar. Ansvar kan inte bara gälla inom den egna staten för vi lever alla på samma jord. Suveräniteten ska inte vara ett argument för att som stat, inte ta sitt ansvar.

Staters suveränitet är ett problem i frågan om miljö och mänskliga rättigheter. Det ger stater rätten att bruka sina resurser på sitt territorium och att kalla naturen en resurs gör att människan ställer sig över naturens värde. Genom staters suveränitet och ägande över naturen blir det indirekt legitimt att skövla skog⁹³ och genom att förbruka naturen kommer de mänskliga rättigheterna att kränkas mer och mer. Naturen kan inte förkastas i tanken om att uppfylla de mänskliga rättigheterna.⁹⁴ Förbrukas naturen förstörs även möjligheterna till de mänskliga rättigheterna. Precis som i fallet med odling av jätteräkor skulle många av de kränkningar som finns idag inte ha uppkommit om mer respekt tagits gentemot miljön i områdena. Mangroveskogen är så viktig att skövlingen av den direkt leder till människorättskränkningar. Suveränitet tillsammans med teorin om att stater är skyldighetsbärare och inte individen, gör situationer där stater inte tar hand om sina människorättskränkningar, svåra att handskas med.⁹⁵

Suveräniteten försvårar uppfyllandet av de mänskliga rättigheterna globalt. Den skyldighet som finns att ingripa vid kränkning av de mänskliga rättigheterna i andra länder överskuggas av upprätthållandet av suveränitet.⁹⁶ Rättigheter i egenskap av människa fullföljs inte utan istället fokuseras det på rättigheter i egenskap av medborgare.⁹⁷

⁹² Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.130.

⁹³ Gearty, Conor. *Do human rights help or hinder environmental protection?* Journal of Human Rights and the Environment. Vol. 1 No. 1. 2010. s.9-10.

⁹⁴ Gearty. *Do human rights help or hinder environmental protection?* 2010. s.8.

⁹⁵ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.132.

⁹⁶ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.70.

⁹⁷ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999. s.49.

UDHR artikel 1 *“All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.”*⁹⁸

Den solidaritet som beskrivs trycks ner av suveräniteten och varje stat ser till att sköta sig själv och tar det som händer utanför staters gränser som en sekundär prioritering.

När UDHR kom 1948 gavs stater ansvar för de mänskliga rättigheterna inom respektive territorium.⁹⁹ Idag, över 60 år senare, har världen utvecklats och globaliseringen måste tas i åtanke när det gäller ansvar för de mänskliga rättigheterna. Staters ansvar för mänskliga rättigheter kan inte längre begränsas till det egna territoriet utan behöver utvidgas. Det hade åtminstone behövt utvidgas till det som importeras till den egna staten. Hade den miljöförstöring och de kränkningar av mänskliga rättigheter, som pågår vid odlingen av jätteräkor, pågått i Sverige hade den svenska staten agerat mot det enligt sina åtaganden. 1997 kom ”InterAction Council” med ett utkast av ”Universal Declaration of Human Responsibilities” som de ville skulle antas till 50 års jubileet av UDHR. I utkastet påpekas vikten av att diskutera ansvar i en globaliserad värld. Som ett supplement till UDHRs poängtering av människans frihet vill deklarationen framföra människans ansvar.¹⁰⁰ När UDHR kom var frihet en möjlighet till mänskliga rättigheter, idag behövs istället ansvar för att kunna upprätthålla mänskliga rättigheter. Jätteräkan är en exportvara världen över och dess konsekvenser drabbar alla mer eller mindre, vem ska ta ansvar för dess konsekvenser. Att stater tar ansvar inom de egna gränserna gör företag och individers globala ansvar ännu viktigare. I utkastet av ”Declaration of Human Rights and the Environment” påpekas vikten av att ta ansvar för miljön och automatiskt också de mänskliga rättigheterna. I artikel 5 beskrivs också vikten av att ta ansvar utanför den egna statsgränsen.

*“All persons have the right to freedom from pollution, environmental degradation and activities that adversely affect the environment, threaten life, health, livelihood, well-being or sustainable development within, across or outside national boundaries.”*¹⁰¹

⁹⁸ UDHR. UN Doc. A/RES/217 (III) 10 December 1948. Artikel 1.

⁹⁹ UDHR. UN Doc. A/RES/217 (III) 10 December 1948. Preamble.

¹⁰⁰ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999. s. 11.

¹⁰¹ Inter Action Council. *A Universal Declaration on Human Responsibilities*. 1997.

<http://interactioncouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities> (Hämtad 12-05-21) Artikel 5.

Det som nämns i citatet är precis det ansvar som stater hade behövt ta för att förhindra att den ohållbara situationen uppstått som industrin med jätteräkor bidragit till.

Företag

Företag har ett moraliskt ansvar gentemot de samhällen som påverkas negativt av deras verksamhet. Ofta har samhällena blivit beroende av företagets verksamhet¹⁰² och att sätta ett samhälle i beroendeställning och inte ta hänsyn till mänskliga rättigheter och miljö är högst oetiskt. Som situationen ser ut idag på räkodlingar så är det få som tar något moraliskt ansvar. Räkindustrin handlar om pengar. Att ta hänsyn till mänskliga rättigheter och minska påverkan på naturen kostar pengar. Frågan är hur stater, företag och individer värderar människor och miljön. I många företag är de anställda inte ovärderliga utan kan bytas ut. Detta tror jag gäller speciellt vid odlingar, fabriker och plantage i fattiga länder där människorna jobbar tills de blir sjuka eller inte längre orkar och sen finns det alltid någon annan som behöver ett jobb och kan ta deras plats.

När det gäller företag finns ett direkt och ett indirekt ansvar. De flesta stora företag är aktiebolag med olika intressenter. I Bexells avhandling beskriver hon det direkta ansvaret som kan läggas på företagets intressenter då de är nödvändiga för att kunna upprätthålla och driva företaget framåt.¹⁰³ En aktieägare eller delägare i ett företag vet förhoppningsvis tillräckligt och känner ett förtroende för det företag som personen är involverad i. Ett syfte med att ha aktier i ett företag är att tjäna pengar men frågan är om individen verkligen vill tjäna pengar på bekostnaden av andras och, även i slutändan, sin egen hälsa och miljö. Andra intressenter så som leverantörer eller kunder har kanske inte samma intresse i företaget utan handlar med företaget utan att tänka på konsekvenserna. Det indirekta ansvar som ligger hos företag är när deras verksamhet leder till att, till exempel, regeringen i ett annat land utför kränkningar.¹⁰⁴ Deras intressenter har ett direkt ansvar i det som sker liksom företagets indirekta ansvar gentemot det landet där odlingen finns och de människor som kränks. Båda dessa ansvar ligger på de företag som handlar med jätteräkor men det finns även ett individuellt ansvar hos kunderna.

¹⁰² Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.95.

¹⁰³ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.94.

¹⁰⁴ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.94.

Individen

Rättigheter är till största del definierade utifrån relationen mellan den enskilda individen och stater. Att stater skulle främja de mänskliga rättigheterna är inte sant i alla situationer och i vissa fall är det stater själva som är förövare till brotten. Utifrån detta finns det ett behov av att varje individ har skyldigheter att hjälpa till att skydda andras mänskliga rättigheter.¹⁰⁵ Den här skyldigheten att skydda andra människors rättigheter behöver vara global och gå över gränser. Hade varje individ tagit sina ansvar gentemot andra på allvar hade inte den svenska importen av jätteräkor öka varje år.

Globaliseringen är ett argument för att utvidga ansvaret kring mänskliga rättigheter.¹⁰⁶ Genom den globalisering som finns kan alla drabbas av konsekvenserna från odlingen av jätteräkor och alla har då också ett ansvar. Även vi svenskar drabbas direkt av konsekvenserna som blir på grund av odlingen av jätteräkor, trots vårt lands trygga placering på jordklotet. Förutom klimatförändring som drabbar oss är ett exempel tsunamin 2004 då många svenskar berördes av naturkatastrofen. För att anlägga odlingar med jätteräkor som exporteras till bland annat Sverige har det skövlats mangroveskog som i sin tur gjort att antalet dödsfall under tsunamin 2004 kan ha ökat.¹⁰⁷ Utopin om de mänskliga rättigheternas universalitet trampas på när det tillverkas ”lyxräkor” på bekostnad av mänskliga rättigheter och vår gemensamma miljö. Det är inte lokalbefolkningen som tvunget vill ha jätteräkor och hade produktionen bara varit lokal hade inte påverkan på naturen blivit alls så stor och de påföljande människorättskränkningarna hade inte uppstått. Det är istället världens rika individer som vill äta jätteräkor oavsett vad det faktiska priset är då det inte är de själva som i första hand får betala priset. Ansvaret som individen kan ta påverkar inte bara människor långt hemifrån utan i längden även individen själv genom klimatförändring, naturkatastrofer och förorenad miljö. Världen går inte att ses stat för stat då globaliseringen har påverkan på människor och natur världen över. Varje stat, företag och individ måste även ta ett globalt ansvar.

Som konsument märks det att det finns en trend hos företag att ge en image av att tänka på miljö och mänskliga rättigheter.¹⁰⁸ Förhoppningen hos oss konsumenter är att

¹⁰⁵ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999. s.9-10.

¹⁰⁶ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s. 88.

¹⁰⁷ Slutsats dragen av mig baserat på avsnittet ”Skydd mot naturkatastrofer” i denna uppsats.

¹⁰⁸ Konsumentverket. <http://www.konsumentverket.se/miljo/markning/> (Hämtad: 12-05-16)

företag tar sitt ansvar både då varorna märkts men även annars också. Tron på företagets välvilja behöver ses på med kritiska ögon.¹⁰⁹ Många företag skapar egna certifieringar som ser bra ut på produkten men är utan kontroller.¹¹⁰ Om eller hur företagen tar ansvar för skador på lokalsamhällen varierar och beror helt på vilket företag det är.¹¹¹

I fallet med jätteräkan finns det en tvist huruvida jätteräkor går att odla hållbart eller ej. Nya kriterier håller på att utformas för att kunna miljöcertifiera odlingen av jätteräkor. SNF menar att all miljömärkning inte fungerar och jätteräkan är ett exempel på det. SNF håller kvar vid sin bojkott av jätteräkor sedan 20 år tillbaka medan Världsnaturfonden (WWF) har valt att acceptera miljömärkta jätteräkor då produktionen ökat, trots bojkott. Både SNF och WWF arbetar för att minska konsumtionen av jätteräkor och att informera konsumenterna om deras moraliska ansvar. SNF kom ut med en reklamfilm 2011 om hur dålig jätteräkan är, för att upplysa konsumenterna. Trots det ökar den globala produktionen med 10 % varje år. SNFs fortsatta bojkott av jätteräkor, trots miljömärkning, är ett tydligt bevis på att bara för att något är miljömärkt är det inte bra.¹¹² Som jag nämnt innan går det i princip inte att anlägga en hållbar odling för internationell export där försäljningen ska bli lönsam. Genom att sätta miljömärkning på jätteräkorna känns konsumentens samvete rent trots att påverkan på natur, och inte minst människor, fortfarande är förödande.

De som får betala det faktiska priset på jätteräkor är de som redan är utsatta. De länder som kommer drabbas först och hårdast av klimatförändringarna är de länder som knappt bidragit till förändringen.¹¹³ Torka, översvämningar, tsunamis och andra katastrofer kommer drabba de mest utsatta först och efter lång tid kommer de som främst orsakat förändringen att drabbas.¹¹⁴ Egenansvaret som varje individ har kan rädda livet på både sig själv och andra. Skulle ansvaret utvidgas och tas av varje enskild individ, tror jag att kränkningar av mänskliga rättigheter drastiskt skulle minska. Individer behöver agera efter gemensamma värderingar där mänskliga rättigheter tas i åtanke.¹¹⁵ Stater har, som nämnt

¹⁰⁹ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.95.

¹¹⁰ Konsumentverket. <http://www.konsumentverket.se/miljo/markning/> (Hämtad: 12-05-16)

¹¹¹ Bexell. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. 2005. s.95.

¹¹² Erika Bjerström. Sveriges Television SVT.

http://svt.se/2.22620/1.2792465/storbrak_om_liten_jatteraka (Hämtat 12-05-04)

¹¹³ International Council on Human Rights Policy. *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*. Versoix. Switzerland. 2008. s.VI.

¹¹⁴ ICHRP. *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*. 2008. s.III.

¹¹⁵ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999. s.48.

ovan, huvudansvaret för de mänskliga rättigheterna inom sitt territorium men individen har möjlighet att känna och att ta ett moraliskt ansvar. Grunden med att utveckla universella riktlinjer för mänskliga rättigheter var att de skulle tilldelas alla människor i egenskap av att de är människor, inte på grund av medborgarskap eller tillhörighet.¹¹⁶

I fallet med jätteräkor är det individen som har stort ansvar då industrin i dagsläget inte går att förbättra avsevärt. Då industrin inte går att göra hållbar för kommersiellt bruk har inte företagen möjlighet att ta sitt ansvar, för självklart vill de inte lägga ner sin verksamhet. Stater kan ta sitt ansvar liksom individen genom att bojkotta jätteräkor. Pogge nämner i sin teori kring ansvar att det kan vara svårt att hävda att varje individ skulle ha skyldighet och ansvar för andras rättigheter.¹¹⁷ Precis som han nämner så döms inte individer för brott mot de mänskliga rättigheterna¹¹⁸ och det som individer kan känna gentemot varandras situation om mänskliga rättigheter, är etik och moral, inte en skyldighet. Handlingar som påverkar andra individer genererar också ett moraliskt ansvar för dessa handlingar.¹¹⁹ Dock är individens uteblivna ansvar kanske ett resultat av den okunskap som finns. Stater, organisationer, företag eller individer behöver ta ett moraliskt ansvar att sprida information för att få en större del av individerna att ta sitt ansvar.

¹¹⁶ ICHRP. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. 1999. s.49.

¹¹⁷ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.130.

¹¹⁸ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.132-133.

¹¹⁹ Orend. *Human rights: concept and context*. 2002. s.130.

4. Slutsats

Konsumtionen av jätteräkor förstör miljön vilket leder till människorättskränkningar, svårare än så är det inte. I frågan om ansvar är det mer komplicerat. Stater håller sitt ansvar inom sitt eget territorium för att inte inskränka på andra staters suveränitet. Ett förslag till förbättrat ansvar hos en stat, är att lägga extra skatt på ohållbart tillverkade produkter eller skatteavdrag för ”bra produkter”. På så sätt skulle efterfrågan på rättvisemärkt och miljömärkt öka och dåliga produkter som jätteräkor skulle bli mycket dyrare och förhoppningsvis väljas bort av konsumenterna. Stater har säkert insett sitt egentliga ansvar globalt men att sen i praktiken ta detta ansvar kräver att stater engagerar sig. Att engagera sig i frågan om ett globalt ansvar för mänskliga rättigheter är kanske inte av politiskt intresse då stater inte vill inskränka på andra staters suveränitet. Då stater inte kan eller vill ta sitt ansvar globalt, i fallet jätteräkan, har istället individer ett ansvar att ta. Problemet med individer är att de inte vet hur situationen ser ut eller att vetskapen tyvärr glöms bort eller förträngs. För att få alla individer att ta ansvar tror jag det lättaste sättet är att organisationer visar vägen. Trots att SNFs och WWFs bojkott av jätteräkor inte lett till någon minskning av produktionen så gör de ändå skillnad. SNFs reklamfilm mot jätteräkor var en av anledningarna till att jag valde att fokusera på just det ämnet. Min förhoppning är att individer kan påverkas av det jag lärt mig och sprida det vidare för att som konsumenter kunna göra mer aktiva val. Trots insatser från stater och organisationer är det i slutändan individen som tar egna beslut. Att individer inom stater ska känna och ta ansvar utanför det egna landet är något varje individ måste inse.

Då industrin med jätteräkor inte går att göra hållbar, tycker inte jag att ansvar behöver läggas på företag. Bästa alternativet vore att lägga ner industrin helt men då är självklart inte företag intresserade av att ta det ansvaret. När det gäller stater kommer en bojkott av jätteräkor resultera i minskad import och därmed uteblir en viss inkomst till staten. På grund av det kan jag tänka mig att stater inte vill ta sitt ansvar när det kräver så drastiska åtgärder som bojkott. Det går inte att förvänta sig att stater har goda värderingar eller viljan att ta ansvar. I fallet med jätteräkor är det i så fall bara individen som inte förlorar på att ta sitt ansvar. Så länge exporten av jätteräkor fortsätter att öka kommer en förändring i industrin vara svår att genomföra. Så länge det finns köpare kommer odlingarna fortsätta och därigenom är det konsumenterna som måste ta första steget för att minska produktionen så att den kan gå över i en mer hållbar, lokal produktion. Individen sitter i en maktposition. Tar

varje individ sitt ansvar och bojkottar jätteräkor kommer den kommersiella industrin försvinna tillsammans med kränkningarna och miljöförstöringen inom den här specifika industrin. Att ta ansvar för andras mänskliga rättigheter tycker inte jag kan ses som en skyldighet utan snarare en fråga om moral. Att ta ansvar för sina handlingar är däremot varje individs ansvar och skyldighet. Det enklaste sättet att ta ansvar är för varje individ att säga nej till jätteräkor.

Slutdiskussion

Det faktiska priset för att äta jätteräkor är så högt att ingen ska ha råd att betala det. Det här gäller inte bara jätteräkor utan stora delar av allt som produceras idag produceras på ett ohållbart sätt vilket jag är rädd kommer leda till så mycket förstörelse att naturen inte längre går att reparera. Detta kommer resultera i grova människorättskränkningar världen över på grund av bland annat matbrist och brist på vatten. När det gäller mänskliga rättigheter går det inte att utesluta miljöaspekten. Även om de ohållbara odlingarna av jätteräkor genererar mat lämnar de även efter sig stor förstörelse. Om skadan går att reparera tar det väldigt lång tid. Till exempel mangroveskogen som är en skog som genererar mat och har många andra viktiga funktioner som inte går att ersätta. Genom att inte tänka på miljö och hållbar utveckling går vi mot de mänskliga rättigheterna.

Vid odlingen av jätteräkor är det inte bara fråga om mänskliga rättigheter direkt och lokalt där odlingar är placerade utan även indirekt och globalt. Allt som händer kring industrin med jätteräkor, skogsskövling, brist på mat och vatten och överanvändning av antibiotika kommer till slut slå tillbaka hårt på mänskligheten. I Sverige kan vi blunda för problemen eftersom mat och vatten inte är något problem. Klimatförändring verkar inte heller bli något större problem för oss i Norden men förr eller senare kommer alla dessa problem även komma till oss. Antibiotika resistenta bakterier är något som drabbar mänskligheten i detta nu och kommer bara att fortsätta om inte det onödiga användandet av antibiotika stoppas. Det fokuseras för lite på mänskliga rättigheter och miljö och istället ligger fokus på att tjäna pengar. Det är där jag tror viljan att ta ansvar brister. Skulle stater vilja ta mer ansvar skulle det gå men antagligen skulle det vara förödande rent ekonomiskt och politiskt. Allt handlar om att tjäna pengar och dessa pengar genereras genom att länder fortsätter leva på ett ohållbart sätt och producerar varor i länder där produktionen är billig och människor och miljö far illa. De rika förlorar minst på miljöförstöringen och är de som "vinner" på den ohållbara produktionen. Världens makt hierarki fortsätter att upprätthållas. Det blir billig mat

till västvärlden medan människor och natur far illa i andra delar av världen. Det är i samma delar av världen som klimatförändringarna kommer ha störst inverkan. Jätteräkorna vi äter tillverkas ofta i länder med snabbt växande befolkning och sjunkande möjligheter att odla egen mat. Maten exporteras till länder som Sverige med liten befolkning och mat i överflöd.

Teorin om att stater och institutioner skulle vara de enda som har skyldigheter gentemot de mänskliga rättigheterna är både positiv och negativ. I många fall är det stater som kränker eller inte värnar om de mänskliga rättigheterna. Om det då är endast stater som har skyldighet att skydda de mänskliga rättigheterna som kränks så har alltså ingen skyldighet att ingripa mot det uteblivna ansvar eller de kränkningar som stater utför.

Då det inte informeras om produktens dåliga påverkan på människor och miljö är många individer som inte vet hur situationen ser ut. Att informera individen kan vara det primära för att skapa en förändring. Vad som kunde tagits i åtanke redan när UDHR kom 1948 är att miljön är livsviktig för människans överlevnad och att det är viktigt att prioritera miljön bland de internationella åtagandena. Utan miljön finns inga människor att applicera de mänskliga rättigheterna på. Fokus behöver vara större då konsekvenserna av miljöförstöring är förödande för människor och natur. Förstörs naturen tror jag att största delen av mänskligheten kommer dö ut. De människor som lever kvar kommer antagligen klara sig på det lilla som finns kvar och med förhoppningen om att naturen ska lyckas återuppbygga sig själv igen. Förhoppningsvis inser dessa människor det människor inte verkar inser idag, att en fungerande miljö är essentiellt för vår överlevnad.

5. Referenser

Litteratur

Barbier, Edward B. & Sathirathai, Suthawan (red.). *Shrimp farming and mangrove loss in Thailand*. Edward Elgar. Cheltenham. 2004.

Bexell, Magdalena. *Exploring Responsibility Public and Private in Human Rights Protection*. Lunds universitet. Lund. 2005.

EJF. *Smash & Grab: Conflict, Corruption and Human Rights Abuses in the Shrimp Farming Industry*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2003.

EJF. *Mangroves: Nature's defence against Tsunamis - A report on the impact of mangrove loss and shrimp farm development on coastal defences*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2006.

EJF. *Farming The Sea, Costing The Earth: Why We Must Green The Blue Revolution*. Environmental Justice Foundation, London, UK. 2004.

Gearty, Conor. *Do human rights help or hinder environmental protection?* Journal of Human Rights and the Environment. Vol. 1 No. 1. 2010.

Orend, Brian. *Human rights: concept and context*. Broadview Press. Peterborough. Ont. 2002

Yanagisawa. H, Koshimura. S, Miyagi. T & Imamura. F. *Tsunami damage reduction performance of a mangrove forest in Banda Aceh, Indonesia inferred from field data and a numerical model*. JOURNAL OF GEOPHYSICAL RESEARCH, VOL. 115. 2010.

William, Clark C. Ed. *Influence of coastal vegetation on the 2004 tsunami wave impact in west Aceh*. PNAS. Vol. 108. No. 46. 2011.

Övrigt referensmaterial

Erika Bjerström. Sveriges Television SVT.

http://svt.se/2.22620/1.2792465/storbrak_om_liten_jatteraka (Hämtad 12-05-04)

Inter Action Council. A Universal Declaration on Human Responsibilities. 1997.

<http://interactioncouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities> (Hämtad 12-05-21)

International Council on Human Rights Policy. *Climate Change and Human Rights: A Rough Guide*. Versoix. Switzerland. 2008.

International Council on Human Rights Policy. *Taking Duties Seriously: Individual Duties in International Human Rights Law – A Commentary*. Versoix, Switzerland. 1999.

Konsumentverket. <http://www.konsumentverket.se/miljo/markning/> (Hämtad 12-05-16)

Principles On Human Rights And The Environment. 1994.
<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/1994-dec.htm> (Hämtad 12-05-21)

Universal Declaration of Human Rights. UN Doc. A/RES/217 (III) 10 December 1948.

Världsnaturfonden WWF. <http://www.wwf.se/vrt-arbete/klimat/konsekvenser/1124276-konsekvenser-klimat> (Hämtad 12-05-04)